

Skeppsbåten

- en viktig länk i äldre sjötransport

KVARKENS BÅTMUSEUM
Oktober 2024 Månadsbild

Inledning

Gamla tiders segelfartyg kunde ha ett stort antal mindre båtar med sig för olika ändamål. Eftersom de sällan eller aldrig kom till kaj, var de beroende av småbåtar för all transport mellan fartyget och land eller till andra fartyg. Dessa skeppsbåtar var ofta snarlika allmogebåtarna.

Skeppsbåtar var allt från kraftigt byggda barkasser för lastning och lossning av varor, proviant, vatten och kreatur mm., till smäckra slupar och gigger för snabba persontransporter. Det var med andra ord sällan segelfartyg nådde fjärran land - *det var skeppsbåtarna.*

Definition

Skeppsbåtar är båtar av olika slag, ej för självständig fart utan avsedda att medföras på handels- och örlogsfartyg som livbåtar och arbets-/förbindelsebåtar. Ingen av båtarna har fast rigg, utan förses med mast, rigg och segel enligt behov. Både kravell- och klinkbyggda skrov förekommer.

Typer

- **Barkass** (örlogsfartyg) eller **Storbåt** (handelsfartyg)
Störst och kraftigast byggd för tunga transporter såsom ankare och allehanda varor.

Med eller utan akterspegel (tvär-/spetsgattad). Roddes oftast med sju eller åtta par åror eller seglades med stor- och gäckmast med två loggertsegel samt klyvare.

- Slup

Den näst största skeppsbåten ombord, normalt med förstäv och akterspegel. Framfördes med loggertsegel eller åror och senare också med ångmaskin. Kunde stuvvas i en barkass.

Nedan: Liten slup, nr 297, för 12 pers.
MM.25565, Karlskrona.

Till höger:
barkass.

Holländska ostindiska kompaniet, avgår från strand, 1649 av Willem van de Velde.

En av ostindiefararen Götheborgs jollar. Fyra årpar.

- Jollen

Är en mindre tvärgattad båt som ros med ett till fem par åror. spri- eller loggertriggad, de minsta bara för rodd. Används som arbetsbåt eller förbindelsebåt mellan fartyg.

- Ekor eller Prammar

Är arbetsbåtar för en eller två man, tvärgattade i båda ändar eller med förstäv. De är platta eller runda i botten och avsedda för rodd eller viss segling. Angränsar tätt till andra typer, t ex jollar.

- Dory eller Doris

En typ av flatbottnad, klinkbyggd skeppsbåt som är stapelbar på fartyget när de lösa tofterna avlägsnats. Spets- eller tvärgattad. Var vanliga t ex i torskfisket i Kanada "Grand Banks Dory" där de efter fisket staplades på fiskeskonarnas däck. Började sedan användas i Bohuslän som klinkbyggd och tvärgattad, ibland med sprisegel.

- Gigg

En lång, smäcker och lättrodd båt avsedd för fatygschefen och andra högre befäl.

- Gitbåt

En mindre båt som användes för rengöring utombords på skeppen.

Läringsbåtar kallas små skeppsbåtar som stuvats stående eller hängande i dävertar utmed fartygets låringar akteröver.

Hoppas denna korta översikt väckt intresse. Ta gärna del av mer detaljerade beskrivningar i tryck eller digitalt med hjälp av här angivna sökord och källhänvisningar.

- Michael Söderback -

Doris i Bohusläns museum.

Snipa av roddmodell.

- Snipa eller Valbåt

Är en spetsgattad smalare båt med stort utbredningsområde runt ost- och nordsjön. Härstammar från vikingatidens klinkbyggda båtar. Sjösäkra och lätta att segla och ro och användes ofta som livbåtar. Kan vara byggda för upp till fem par åror.

Bohuslänska.

Gigg på ön Saint Martin.

Skepp ohoj – hälsningar från Malaysia

September 2024 - Sommarminnen

Med våren kommer vårkänslorna, åtminstone för sjöfolket. Det är bråttom med båten som skall sjösättas, det känns varmt i luften och kvällarna är ljusa. Tanken om sjöresona är lockade också för de yngre som för tillfället glömmet bort sina datorspel och sitt TikTok. Visst är sommaren givande för vem som helst, sol och ljumma vindar är gällande.

Kursen till "skärin" är en självklarhet för många båtlag, eller skall det vara laxsoppa med rågbröd på Granskär frågar andra. Till sjöss finns det många hälsande och viftande i båtarna, det betyder kanske att här är allt väl ombord. Eller betyder det att jag hälsar er från fjärran land. Hur som helst är det en trygghet att alla håller utkik, tycker

Birger Ingman

Text och bilder.

Den kalla vårens islossning påskyndas av isbrytaren.

Sol och sommar med varma vindar i seglen.

Höstskymningen tilltar och de förtöjda båtarna väntar på båtlyftet.

Det blev omkörning, m/s Tiira med passagerarna passerar på babord sida.

Trevlig sommar!

KVARKENS BÅTMUSEUM
Augusti 2024 Månadsbild

Välkommen - Tervetuloa - Welcome

Kvarkens båtmuseum har öppet sista dagen den 4 augusti 2024 kl 13-18
Håll upp ögonen på vår hemsida och facebookside
för att se våra aktuella aktiviteter!

Åminnevägen 433

Malax museiförening

museum.malax.fi

Trevlig sommar!

KVARKENS BÅTMUSEUM
Juli 2024 Månadsbild

Foto: Risto Holtti

Foto: Mikael Hagfors

Två av sommarens utställningar: Träaskar i olika träslag av Risto Holtti samt Fyrar och båkar i svenska Österbotten av Hans Hästbacka.

Välkommen - Tervetuloa - Welcome

Kvarkens båtmuseum är öppet 25 juni - 4 augusti 2024
tisdag - söndag kl. 13-18

Aminnevägen 433

Malax museiförening

museum.malax.fi

KVARKENS BÅTMUSEUM Juni 2024 Månadsbild

Trevlig sommar!

Kvarkens båtmuseum är öppet 25 juni–4 augusti 2024, tisdag–söndag kl 13–18.

Välkommen - Tervetuloa - Welcome! Malax museiförening

Under ytan

Vad signalerar flaggan ovanför vattenytan?

Befälhavaren till sjöss håller god utkik i alla riktningar under den planerade båtfärden, när han plötsligt ser en ovanlig flagga ovanför vattenytan. Det är nog en dykflagga med färgerna vitt och blått. Konstigt, att den är utspänd fastän det är nästan vindstilla. Sjömannen iakttar försiktighet, saktar farten och stannar propellern vid behov, fastän avståndet till dykplatsen är långt. Man dyker nog vid vraket av det rostiga ångfartyget *Tamarind* sade han.

Dykaren berättade sedan om havet och vraken, stenbrott och gruvgångar. Visst är det en spännande och mångskiftande värld där nere. I Thailand är vattnet klart, likaså i Norge. Vattnet är genomskinligt som luft. Man ser fiskarna som simmar där uppe i vattnet liksom fåglarna på himlavalvet här. Men grottorna och trånga passager – paniken och den kvävande känslan kommer krypande vid blotta tanken.

Att dyka kräver planläggning och arbete på förhand, sade han. Efteråt kräver utrustningen torkning och service. Skolning med tester, god fysik, utrymmen, resor, kamratanda, medlemsskap, utrustning och pengar är några saker att nämna om dyksporten, som ställer stora krav på säkerhetsanordningar.

Dykaren **Petri Niemelä** visar miljön under vattenytan med sina bilder, skriver

Birger Ingman

Länk: <https://hylyt.net/>

Dykarnas samspel ger trygghet.

Tamarind-vrakets roder utanför Kaskö.

Norska kungskrabban med stjärnan.

Kalkgruvans vagn – 55 m under ytan, säkerhetslinan synlig.

Överraskning under ytan i Kaatiala.

Stefan Skog, Leander Wik och Tony Britwin i Björkö, Korsholm, vittjar en strömmingsryssa vid fiskeplatsen Kroken 1979. Foto: Mikael Herrgård.

April, april, din dumma sill ...

Aprilskämt, eller äldre att ”narra april”, tillämpas över stora delar av världen den 1 april, vilket innebär att man försöker lura varandra på olika harmlösa sätt. I flera länder finns ramsor och uttryck som uttalas när man avslöjar att personen blivit lurad.

Aprilskämtens ursprung är oklart, men de tidigaste beläggen för traditionen härstammar från 1500-talet. Redan i mitten av 1600-talet förekom det att tidningar publicerade aprilskämt, exempelvis i England, något som fortsatt har varit populärt inom olika massmedia, till dags dato. Även vårt lokala VBL ger sig på ett försök till aprilskämt varje år. Varför då ”dumma sill”, eller finns det överhuvudtaget kopplingar till fisken? Sillen har i många sekler varit, och är fortfarande, en viktig matfisk i Norden. Sillen är en stimfisk och finns i flera olika bestånd med varierande tillväxt, vandringsmönster och lektid. **Sillen i östra Östersjön till Bottenhavet kallas strömming**, medan arten på västkusten går under namnet sill.

För det Österbottniska yrkesfisket är strömmingen för närvarande den ekonomiskt sett viktigaste fångstarten. Strömmingen fångas i huvudsak med trål. Fartygen är större än tidigare, och de har ändamålsenliga utrymmen och anordningar för att kyla ner fisken. Kaskö fiskehamn är ett stort centrum för strömmingsfisket i Finland. Det kustnära strömmingsryssjefisket har gått tillbaka men har fortfarande stor betydelse i vissa kustbyar. Strömmingen kommer också i framtiden att vara en viktig fångst i det österbottniska yrkesfisket. Strömmingsfångsterna har under de senaste åren rört sig kring drygt 15 000 ton i vårt område (källa Österbottens fiskarförbund).

Under de senaste åren har det skärts in strömmingskvoterna och EU-kommissionens förslag för fiskekvoter 2024 höll på att odelägga hela det finländska strömmingsfisket. Efter aktiv dialog och lobbning kunde strömmingsfisket fortsätta, vilket vi är ytterst glada för i Österbotten!

Böckling och båtar är två saker som är starkt förknippade med Sundom, vars rökta delikatess är ett varumärke känt i hela Finland.

Tidigare åt vi mycket strömming i Finland i alla de former, som färsk, filead, rökt, halstrad, inlagd osv. Det vi inte själva åt gick till foder för pälsdjur. I dag har konsumenterna vant sig vid annan fisk, oftast importerad, och konsumtionen av strömming går stadigt ner. Även på fodersidan har mottagningen av strömming minskat. En del strömming har även gått till Danmark och Sverige för produktion av fiskmjöl och fiskolja, men produceras även numera i Kaskö. Kaskös fiskmjölsfabrik är på det sättet unik eftersom den kan producera fiskmjöl godkänt med livsmedelskvalitet (källa Österbottens fiskarförbund).

Programmet för främjande av inhemsk fisk har som mål att öka utbudet av inhemsk fisk och dess andel av konsumtionen på ett hållbart sätt. En ökad konsumtion av fisk ger många positiva effekter: det skapar fler arbetstillfällen och ger en bättre utkomst, förbättrar människors hälsa och minskar matens klimatpåverkan. Programmet ställer ambitiösa mål för användningen av fisk som livsmedel och utvecklingen av fiskerinäringens värdekedja (källa Jord- och skogsbruksministeriet).

Enligt programmets vision åter finländarna fisk i enlighet med näringsrekommendationerna och att konsumtionen av inhemsk fisk har fördubblats. Värdet på exporten av fiskprodukter har mångdubblats. Konsumtionen av fisk och företagsverksamheten

inom fiskerinäringen har betydande och välkända positiva effekter på Finlands ekonomi, miljö och folkhälsa.

För att visionen ska förverkligas måste vi nå två mål. **För det första måste vi öka konsumtionen av inhemsk fisk** så att den ligger i linje med de nationella näringsrekommendationerna. Detta innebär att vi börjar äta mer fångad fisk, såsom strömming, och att vi ökar den inhemska fiskodlingens volym avsevärt.

Agenda 2030 och de globala målen för hållbar utveckling är centrala i dagens samhälle, bland annat **det andra målet: Ingen hunger, är ytterst viktigt.** Samtidigt har närliggande krig satt många länders självförsörjningsgrad på prov. Finland klarar sig mycket bättre i jämförelse exempelvis med Sverige. Tänk bara då på det österbottniska skafferiet och de tillgångar vi har. Vi har traditionen, kunskapen och kan mätta många magar i dagens samhälle med strömmingen (sillen)! Just i detta sammanhang och dessa tider känns det som vi har momentum och försprång till andra regioner.

Vill ni ta del av fisketraditioner, båt kultur och mycket annat spännande, pricka då in ett besök till oss vid Kvarkens båtmuseum i sommar!

Må väl,
Mathias Högbacka

Layout: Göran Strömfors

Strömmingen på halster och färdig rökt böckling. Färgbilderna, foto: Jonas Harald.

En framgångssaga från Wargö

Thomas Björnsson

Det var på den tiden då Stockholms blodbad år 1520 hade inträffat och Gustav Vasa tagit över makten år 1523 som en fattig yngling föddes på Wargö (Bergö).

Thomas Björnsson föddes på ett av de åtta fattiga hemmanen på Wargö. Thomas växte upp i en familj med sin **bror Hans** och **syster Brita**. Familjen hade tre kor och en häst och försökte dryga ut hushållskassan med fiske och säljakt. Framtiden såg inte så ljus ut tyckte Thomas fastän han skulle få ära gården. Rykten om hur väl österbottningar hade lyckats i Stockholm nådde ön och Thomas fick höra dessa fantastiska historier vid brasans sken. Replot-Mari som gift sig med en guldsmed i Stockholm och lämnade ett stort arv åt släkten i Österbotten. Hennes svåger Lasse och Margit som ägde det finaste och största stenhuset i Stockholm, ett stenkast från slottet, i hörnet av Svartmannagatan och Kindstugatan.

Den äventyrslystne Thomas bestämmer sig för att försöka finna lyckan i rikets huvudstad, Stockholm. Först var han vilsekommen i storstaden men slog sig in på bondeseoglioniens bana. Han började frakta varor till huvudstaden och blev så småningom borgare. Han lär bl.a varit den största svenska järn- och kopparexportören till Lübeck, Tyskland. Affärerna gick strålande och han gav sig in i fastighetsbranschen. Så småningom efter långa förhandlingar köper han också det stora stenhuset bredvid slottet som Lasse och Margit tidigare ägt. Plötsligt var Thomas en av stadens allra rikaste och förnämsta borgare. Folket i Österbotten fick nya historier att berätta vid brasornas glöd.

Thomas blev medlem i Stockholms styrande organ, blev borgarråd och kyrkvård i Storkyrkans församling. Det sägs att vid hans död, år 1582, ägde han halva Gamla stan. Det berättas att björnhuvuden i granit ännu idag kan ses på en del byggnader som härstammar från denne österbottnings framgångar.

Thomas Björnsson fick sin grav inne i Storkyrkan, långt borta från den österbottniska skärgården. Hans syskon Brita och Hans blev kallade till Stockholm för att inställa sig vid rådhuset för arvsskifte. Brodern Hans och systersonen **Erik Jönsson** besökte huvudstaden. Hustrun fick den största delen av arvet men syskonen fick en betydande del. Det sägs att Hans kunde ha köpt upp alla de åtta hemmanen på Bergö vid hemkomsten. Då hade de ännu inte fått hela arvet. Björnssons byggnader och skepp skulle ännu säljas.

Men om Thomas Björnsson levde lycklig i alla sina dagar vet vi inte. Rikedom behöver ju inte alltid innebära lycka.

Maria Strandberg

Källor: Vill du läsa mera om Thomas Björnsson så gå in på bergo.nu Där finns Bertil Nordgrens artikel som publicerades 9 juni 1970 i Vasabladet. Lyssna även på [Kvarkens skärgårds audioguide](#), [Bergö hembygdsmuseum](#).

Sidans tre bilder: Wikimedia Commons. **Översta bilden** (beskuren) visar utsikt över Norrström i Stockholm i mitten av 1500-talet, okänd konstnär. **Mittbilden** (beskuren), och **bilden nedtill** (foto Johan Bakker) är från Storkyrkan i Stockholm. – Sidans layout: Göran Strömfors

Isknekten

Verktyg kan ha olika benämningar. I detta fall tar vi upp ett verktyg som används av fiskare och det går under namnet isknekt eller på bygdemål "hära". Verktyget är enkelt till sin utformning och kräver ingen större utbildning för att användas. Förståelse för hur verktyget fungerar kräver däremot en enkel förklaring. Syftet med verktyget är bundet till vintertid när isarna lagt sig och fiskaren behöver lägga ut nät under isen. Oavsett isens tjocklek behöver fiskaren ta upp ett hål i isen stort nog att ge utrymme för att kunna skjuta verktyget under isen. Väl under isen hålls verktyget flytande på grund av att grundmaterialet är trävirke i största utsträckning. Verktyget är tjudrat och klart för start.

Avståndet eller distansen som verktyget bör avlägga under isen rör sig om ca 28–30 meter som motsvarar längden på ett fiskenät. I vilken riktning som verktyget skall frammatas under isen bestämmer fiskaren. Efter fullt utmatad längd gäller det för fiskaren att lokalisera verktyget under isen. Lokaliseringen av verktyget kan ske på olika sätt bl.a visuellt eller med GPS-utrustning, drönare eller med en ficklampa fäst i fören på verktyget osv. När väl platsen lokaliserats gäller det att ta upp ett nytt hål i isen stort nog för att kunna lyfta upp verktyget på isen. Och se, nu är första fasen avklarad.

Resultatet är nu att man har en lina under isen mellan de två hålen och fiskaren bestämmer från vilket av de två hålen i isen han/hon kan lägga ut nätet genom att fästa ena änden av den under isen befintliga linan till nätet. Linan som bär upp nätet tas om hand och tjudras i bägge hålens överkant. För att förhindra att de upptagna hålen i isen fryser fast på nytt användes ett stycke frigolit att täcka över tills det blir dags att vittja nätet.

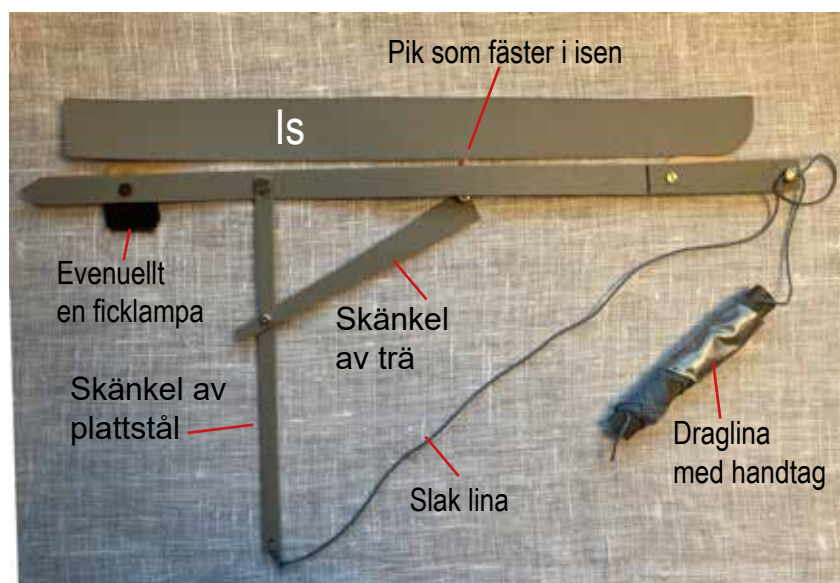
Mekanismen i verktyget består av ett fåtal delar: Ett plattstål rörligt upphängt i den främre änden av verktygets mitt, dvs. en pendel som alltid ställer sig lodrätt när den får chansen, och i dess nedre ände finns fäst en lina/rep som fiskaren styr frammatningen av verktyget med, genom att omväxlande sträcka och slakna repet för att spetsen mot isen skall få ett nytt tag och förflytta verktyget framåt ett stycke medan det upphängda plattstålet strävar efter att ställa sig i vertikalt läge och samtidigt drager med sig den kortare skänkel som är flytande och lagrad i den vertikala skänkeln. I träklotsens övre ände fästes en pik vars kontakt med isens undersida utgör en fästpunkt. I verktygets bägge ändar finns glidplåtar som håller kontakt med isen under verktygets framryckning under isen.

Bror Antus

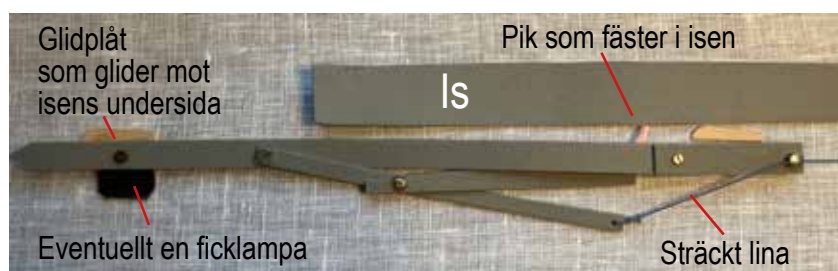
Funktionsbilderna: Bror Antus
Översta bilden: Göran Strömfors

Isknekt

Isknektens funktion

Isknektens funktion

I Kvarkens båtmuseum finns tre isknektar. Den översta bilden visar Alef Holmlunds isknekt som han tillverkat på 1970-talet och använt i Kammarviken i Malax skärgård. Den donerades till båtmuseet den 17 augusti 2017.

Foto: Johan Strömfors

Några säljägare från en svunnen tid

Mats Mattson Nyman
Rias-Matt (1804–1891), Bergö

Herman Mitts
(1859–1931), Sundom

Herman Uppgård
(1844–1911), Sundom

Isak Gästgivar-Strandberg
Norrskat Isak (1852–1942), Bergö/Molpe

Bilden ovan ur boken *Finland i bilder* (1896), foto I.K.Inha.

Inha skriver så här om bilden: Sälsskytte är ett urgammalt näringsfång vid Bottniska vikens kuster. Af en åldrig karta, som utförts av Olof Månsson, framgår att det bedrefs redan under 15:de århundradet på samma sätt som nu.

Vi ha afbildat här en grupp sälsskyttar från Wasa yttre skärgård. För dessa raska skärgårdsbor utgör deras farliga näringsfång nästan lika mycket en omtyckt idrott som ett yrke. De äro härdade män, stålsatta mot vinterns råa hafsluft och kalla ilar, och vana att utan fruktan kasta sig i faror.”

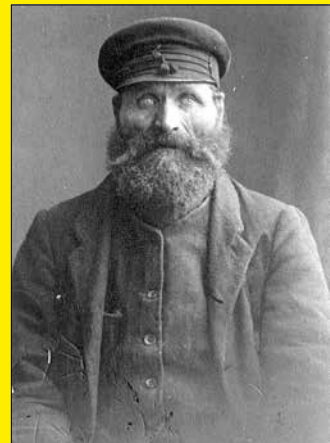
Bilderna från Bengt Lerviks bok *På lodbössans tid – säljägare, bössmeder och bössor i svenska Österbotten 1810–1935* utgiven av Kvarkens båtmuseum/Malax museiförening 2003.

Isak Jakobsson Nyback
Finnis Isak (1836–1915), Bergö

Fredrik Eriksson Holm
(1855–1919) Köklot

Johan Nygård, *Framsto Juss*
(1850–1925), Norra Vallgrund

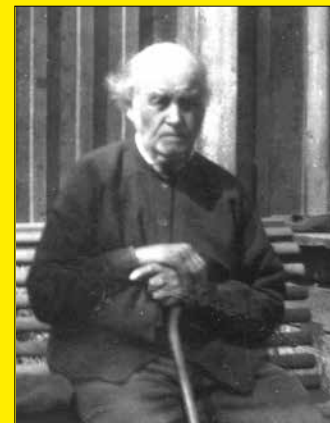
Jonas Johan Eriksson Öman
(1855–1929), Bergö

Karl Johan Wiklund
(f. 1883), Nämpnäs

Karl Sjöblom, *Pira-Kalle*
(1874–1937), Molpe

Johan Karlsson Lågas
Kåpar-Janne (1850–1938), Malax